Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal (International Refereed & Indexed)
Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal
2017 Volume:16 S: 1 - 9
Published Online December 2017 (http://socialsciences.eurasianacademy.org)
http://doi.org/10.17740/eas.soc.2017.V16-01

MILITARY WAYS OF THE EASTERN ROMAN EMPIRE PERIOD IN ANATOLIA

Esra KESKİN*
*Hitit Üniversitesi
E-mail: esrakeskin@hitit.edu.tr

Copyright© 2017 Esra KESKİN. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

In the Eastern Roman Empire, there was a comprehensive road system that served military and political purposes during wartime and commercial, religious or cultural purposes during times of peace. These roads were usually shaped in accordance with the terrain conditions that topographic conditions shape and the military strategic importance of the region. The roads were planned to allow the army to move quickly. The large roads that allowed the troops to move freely were covered with large, smooth stone blocks. A.D. Nova Rome (Constantinople / Istanbul), which was declared as the new capital by Emperor Constantine in 330 BC, has become a center of the main roads. After the demolition of the Western Roman Empire in 476 BC by the Kavimler Migration, the old roads to Rome lost importance and the way to or from Istanbul increased. In the 6th century the military road network was completed in the Justinianos period, the period when the empire was strongest. Road construction continued to evolve as new roads and interlinks were added to these roads. In this article, the military road network in the Eastern Roman Empire Period Anatolia was discussed with the main lines, and the formation, function and roots of the roads were emphasized.
Keywords: Eastern Rome, Byzantine, Geography, Roads, Hittite University.

DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ ANADOLU'DAKİ ASKERİ YOLLAR

ÖZET

Doğu Roma İmparatorluğunda savaş zamanında askeri ve siyasi amaca, barış zamanlarında ise ticari, dinsel ya da kültürel amaçlara hizmet eden kapsamlı bir yol sistemi mevcuttu. Bu yollar genellikle topografik şartların şekillendirdiği arazi şartlarına ve bölgenin askeri stratejik önemine uygun olarak şekilleniyordu. Yollar ordunun hızlı hareket etmesine olanak verecek şekilde planlanıyordu. Askeri birliklerin rahat hareket etmesine olanak veren geniş yollar, zemini büyük, düzgün taş bloklarla kaplanıyordu. M.S. 330 yılında İmparator Konstantin'in yeni başkent olarak ilan ettiği Nova Roma (Konstantinopolis/ İstanbul) ana yolların birleştiği

ve çıktığı bir merkez haline gelmiştir. Batı Roma İmparatorluğunun M. S. 476 yılında Kavimler Göçü nedeniyle yıkılmasından sonra Roma'ya doğru giden eski yollar önemini yitirmiş, İstanbul'dan çıkan veya ona doğru giden yollar büyük önem kazanmıştır. İmparatorluğun en güçlü olduğu dönem olan Justinianos Döneminde 6. yüzyılda askeri yol şebekesi tamamlanmıştır. Bu yollara yeni yollar ve ara bağlantılar eklenmesi suretiyle yol yapımı gelişmeye devam etmiştir. Bu makale kapsamında Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi Anadolu'daki askeri yol şebekesi ana hatlarıyla ele alınarak, yolların şekillenişi, işlevi ve rotaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğu Roma, Bizans, Coğrafya, Yollar, Hitit Üniversitesi

1. GİRİŞ

M. S. 1. yüzyılda tüm Anadolu'yu ele geçiren Roma İmparatorluğu askeri strateji doğrultusunda hızlı bir yol inşasına başlamıştır. Roma lejyonları tarafından yapılan bu yollar başlangıçta dış tehditlere karşı askeri karargâhları birbirine bağlayan ve hızlı hareket edilmesine olanak sağlayan yollar olarak tasarlanmıştır (Uzunoğlu, 2012: 99, dn. 13). Gerektiğinde bu yollara yeni eklemeler yapılmıştır. Bazı yollar askeri, siyasi, kültürel, ticari ve dinsel nedenlerle ötürü önem kazanırken, bazı yollarda eski önemini yitirmiştir. Buna paralel olarak yaygın olarak kullanılan yollar çevresindeki yerleşimler gelişirken, kullanılmayan yollar etrafındaki yerleşimler ise fakirleşmiş veya terk edilmiştir. Yollar zamana ve olaylara göre şekillenirken, yerleşimler arasında topografik ve coğrafi şartların uygun olduğu yollar ana arter olma özelliğini koruyarak uzun yıllar varlığını devam ettirebilmiştir.

İmparator Diocletianus (M. S. 284-305) döneminde M. S. 292 yılında yol sisteminde değişiklik başladı. Nikomedya'nın (İzmit) Başkent olması nedeniyle bu yöne doğru giden yolların önem kazanmasına sebep olmuştur. M. S. 330 yılında İmparator Konstantin imparatorluğun yeni başkenti olarak Nova Roma/Konstantinopolis (İstanbul) ilan edince bu seferde bu yöndeki yollar önem kazanmaya başlar ve zaman içerisinde daha az kullan diğer yollar ise eski önemini yitirir (Ramsay 1939: 77).

Roma'da devlet yol yapımında en önemli rolü üstlenmektedir. Roma ordusundaki özel bir amaç için belirli bir süreliğine seçilen askerlerden oluşan birimin Anadolu içlerinde görevlerine çıktığı ve yol inşası ve bakımında yer aldığı bilinmektedir (Uzunoğlu, 2012: 108). Yolların bakımından ise bulundukları bölgedeki yerel otorite sorumlu tutulmuştur. Yol yapım sisteminde önce güzergâh belirlenerek, işaretleme yapılır. Sonra yolun genişliğine göre çukur kazılır ve genelde dört

tabaka halinde yol yapılırdı. İki yanda yaya kaldırımlarına sahip olan bu yolların yüzeyi düzgün taş levhalarla kaplanırdı, Yağmur ve sel suları, yol kenarı hendeklerine akıtılırdı. Gerek yolcuların gerek yol yapımcılarının yararlanmaları için sık aralıklarla bugünün kilometre levhalarının yerini tutan uzaklık bildirici miltaşları[1] dikilirdi (Kretzschmer, 2010: 137-138). Sağlam bir alt yapıya sahip bu yollar ortalama olarak 90 cm. yüksekliğinde ve 3,25- 4.50 m. genişliği arasında idi. Traianus (M. S. 98-117) dönemine ait bir sütun frizinde yol yapımında çalışan askerler tasvir edilmektedir (Colledge, 1982: 43, 45).

Antonine Itinerium[2] (Yol Rehberi) ve Peutinger Tablosu[3] Roma Dönemi, Anadolu coğrafyası ve yolları hakkında detaylı bilgi edindiğimiz önemli kaynaklardır. Anadolu tarihi coğrafyasında antik döneme ait yerleşimlerin birçoğunun bilinmesine rağmen dönemi anlatan yayınlarda henüz yerleri kesin olarak tespit edilmemiş yerleşimlerde mevcuttur. Ramsay'ın[4] her iki haritayı ele alarak detaylı analizlerde bulunduğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası adlı eseri bu alandaki en kapsamlı bilgiye ulaştığımız yayınlardan birisidir. Bu yayınlar sayesinde Roma'dan miras kalan yol geleneğinin, onun halefi olan Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde devam ettiğini ve geliştirildiğini anlıyoruz. Ancak Bizans Dönemi[5] olarak adlandırılan bu dönemdeki Doğu Roma İmparatorluğu

[1] Bütün yollara her Roma milinde (bin Roma Adımı=1485 m.) bir tane olmak üzere yerleşmeler arası mesafeleri gösteren miltaşları dikilmekteydi. Bazı yerlerde ise birden fazla mil taşının dikili olduğu görülmüştür. Bunun nedeni işlevsel açıdan farklı yollar inşa edilmiş olmasıdır. Sayısı binlerce ifade edilen mil taşlarının çoğu günümüzde özgün yerlerinde bulunamamıştır. Anadoluda'ki mil taşları üzerine detaylı çalışma için bkz. French 1981 ve 1988.

[2] Antonine Itinerium, 3. yüzyıla ait yol üzerindeki yerlerin listesini gösteren bir yol rehberidir. Detaylı bilgi için bkz. Fortia d'Urban, 1845.

[3] Peutinger Tablosu, 4. Yüzyılda Roma dönemi yollarını bize gösteren bir kopyadır. Detaylı bilgi için bkz. Fortia d'Urban, 1845; Rıffenburgh 2012.

[4] Ramsay, Anadolu tarihi coğrafyasında antik döneme ait yerleşimlerin birçoğunun bilinmesine rağmen dönemi anlatan yayınlarda henüz yerleri kesin olarak tespit edilmemiş, yerleşimlerde mevcut olduğunu, bazı yerleşimlerin ise mevcut ipuçlarından yola çıkılarak belirlendiğini ifade etmektedir. Bkz. Ramsay, 1939: 5-10.

[5] İmparator Theodosius M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunu doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Batı Roma M.S. 476 yılında Kavimler Göçü ile yıkılırken, Doğu Roma mevcudiyetini 1453 yılına kadar sürdürmüştür. Roma İmparatorluğunun devamı niteliğindeki bu ikinci evre batılı tarihçiler tarafından farklı bir dönenmiş gibi kabul edilmiş ve adına Bizans denilen yeni bir dönem yaratmışlardır. Bilgi için bkz. Ostrogorsky, 1991: 25, 49. Günümüzde de Doğu Roma'nın yerine kullanılan Bizans kelimesi yanlış biçimde (Bizans Devleti, Bizans İmparatorluğu) yaygın olarak kullanılmaktadır.

Anadolu yollarının tamamını anlatan herhangi bir belge günümüze ulaşmamıştır. Konu tarihçiler, seyyahlar ve araştırmacılardan elde edilen bilgilerden yola çıkılarak ele alınmıştır. Bu makale kapsamında Doğu Roma İmparatorluğuna bağlı Anadolu topraklarındaki yol şebekesi irdelenerek ana yollar ve bu yollar üzerindeki güzergâhlar belirlenecektir.

2. DOĞU ROMA İMPARATORLU ANADOLU YOLLARI

Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde önceleri Roma yollarından olduğu kadar istifade edilmek istenilmiştir. Zaman içerisinde ihtiyaç hâsıl oldukça var olan bu yollara bazı yeni yollar ve ara bağlantılar eklenmiştir. 4. Yüzyıl yol şebekesini bize gösteren bir kopya olan Peutinger Tablosu'nda, yolların yeni ihtiyaçlara göre tadil edildiğini gösterir. Aslında Roma yol sistemindeki bu değişiklikler Konstantin tarafından kurulan Nova Roma (Konstantinopolis) kentinin 330 yılında Başkent olmasıyla başlar. Artık Nova Roma, Dünya'nın merkezi olarak görülen ve tüm yolların kesişme noktası olan Roma kentinin yerini almıştır. Yalnızca Roma'ya giden yollar önemini kaybederken Konstantinopolis'e giden yollar önem kazanmaya başlar (Ostrogorsky, 1990: 41-42; Ramsay 1939: 77). Anadolu'da daha önce önemli olan batı ve güney yönündeki yollar yerini İstanbul ile daha kolay irtibatı sağladığı için kuzey yönündeki yollara bırakmıştır. Buna paralel olarak yeni yerleşim merkezleri oluşmaya başlar ve bunlar zaman içerisinde şehir ve piskposluk derecesine yükseldiler[6].

Procopius'un gizli tarihi, tarihsel metinler, manastır belgeleri ve Bizans Dönemi yollar hakkında bazı bilgileri bize aktarır (Procopius, 2001: 161, 163; Ioannis, 2008; dn.1). Ramsay, İmparatorluk yol yapımının Justinianos (527-565) döneminde tamamlandığını söyler (1939: 78).

Doğu Roma Dönemi yolları askeri, dinsel ya da ekonomik bakımdan kullanım amacına uygun olarak farklı yol güzergâhlarına sahiptir. Bu yollar içerisinde en önemlisi "askeri yol"dur. Ordunun sefere çıkarken kullandığı bu yol, aynı zamanda eyaletler arası resmi iletişimi sağlayan posta servisi için de kullanılmaktaydı. Eyaletler ile haberleşmede hızlı hareketi sağlamak amacıyla yol üzerinde duraklar mevcuttu. Bu yerlerde postanın ihtiyacı olan at değişimi ve gerekli olan ihtiyaçlar süratle karşılanır ve postanın yoluna devam etmesi sağlanırdı (Procopius, 2001: 161). Ordu sefere çıktığında ise yine bu yol

[6] Bu şehirlere bir örnek olarak Euchaita(Çorum) kentini verebiliriz. Detaylı bilgi için Bkz. Keskin, 2015.

kullanılırdı. Yol üzerinde muhtelif mesafelerde karargâhlar bulunmaktaydı[7]. Böylece vilayetlerden toplanarak bu karargâhlara gelen askerler İmparator savaş sırasında ilerlediği yol boyunca orduya katılırdı. İlkbaharda İstanbul'dan hareket eden ordu, yazın ya da sonbaharda sefere başlardı. Kışın ise aynı yolu takip ederek payitahta geri dönerdi. Seneye çıkılacak yeni bir sefere kadar İstanbul'da birkaç ay dinlenmeden sonra yine sefer hazırlıklarına başlanırdı. Faal bir İmparatorun ömrünün çoğu yollarda bu şekilde geçerdi.

Askeri yollar içinde en önemli güzergâh şöyle idi: İstanbul'dan hareket eden ordu, İzmit- İznik- Malagina (Osmancık/Bilecik) yolunu takip ederek Eskişehir'e gelirdi. Eskişehir'den sonra seferin rotasına uygun olarak yol doğu veya güneye doğru iki farklı istikamette devam eder[8]. Güneydeki kol Bolvadin-Akşehir-Konya-Gülek Geçidi ya da Torosların bir diğer geçidini aşarak Kilikya'ya ulaşırdı. Doğu'ya hareket eden bu yol ise bir süre devam ettikten sonra ordunun toplandığı merkezlere göre üç faklı kola ayrılırdı. Bu kollardan biri güneydoğu doğru Makissos/Justinianopolis (Kırşehir)-Caesareia/Mazaka (Kayseri) ve Yozgat şehirleri istikametinde devam eder. Kayseriden sonra yol; Tarsos (Tarsus), Germaniceia (Maraş) ve Melitene (Malatya) şehirlerine gitmek üzere üç kola ayrılırdı. Yozgat, Sarıkaya'da İmparatora ait ünlü Bazilika Therma (Hamam) bulunmaktaydı. Bu yol aynı zamanda önemli bir askeri merkez olan Sebasteia (Sivas) şehrine doğru devam ederdi. Sebasteia şehri farklı yönlerde hareket eden askeri yolların kesiştiği bir toplanma noktasıydı. Sebasteia yolu kuzey yönünde Komana (Tokat) ve kuzeydoğuda Nikopolis (Şebinkarahisar/Giresun) şehirlerine doğru ilerlerdi. Nikopolis şehrinin devamında ise Koloniya (Giresun) şehri bulunur (Ramsay 1939: 22-23, 216- 242).

[7] 7. Yüzyıl ilkin Pers daha sonra Arap istila ve akınları kent yaşamını değiştirdi. Polis(şehir) yerine Kastron denilen ordunun ve savunmanın ön planda olduğu kale-kent kavramını ortaya çıkardı. Anadolu'daki Bizans Dönemi kaleleri detaylı bilgi için bkz. Haldon, 2007: 131, 132, harita.6.8.

[8] 1097 Haziran ayında Haçlılarla birlikte hareket eden İmparator Aleksios İznik'i, ardından Smyrna (İzmir), Efes ve Sardes'İ ve eski Lydia'nın diğer birçok şehrini işgal ettiler. Böylece 11. yüzyılda İmparatorluğun egemenliğini Batı Anadolu'da yeniden tesis ediliyordu. İznik zaptından sonra, Pelekanonda toplanan haçlıları, bir Roma askeri birliği refakatında eski ordu yoluyla Dorylaion (Eskişehir)- Ikonion (Konya), Kaisareia (Kayseri) ve Germanikeia) üzerinden Antakya'ya doğru yollarına devam etmişlerdir. Diğer bir haçlı kolu ise yolunu Kilikya'ya doğru değiştirerek Çukurova'yı ele geçirip, Edessa (Urfa) kentinde kontluk kurmuşlar, oradan da Antakya'ya doğru ilerlemişlerdir. Ancak Haçlılar şehri işgal ettikten sonra, hâkimiyeti İmparatorluğu geri vermemişlerdir.

1068 yılında İmparator Roman Diogenes Helenopolis[9]'ten doğuya yaptığı seferde Kızılırmak'ı geçtikten sonra Kayseri'ye uğramadan, suları, ağaçları, çimenleri detaylı bir şekilde anlatılan Kyra Pege denilen yere gitmiştir. Burası meşhur Rhyax Banyoları (Sivas yakınlarında?) idi. Buradan Sebestai (Sivas)'a ve oradan Koloniya (Konya)'ya doğru ilerlemiştir (Ramsay, 1939: 79). Koloniya İmparatorluğun kuzeydoğu sınırındaki en önemli kalelerden birisiydi. Bizans Döneminin büyük kaleleri genellikle yüksek ve sarp kayaların üzerine inşa edilirdi. Procopius, Koloniya'nın böyle bir mevki işgal ettiğinden bahseder. Bu bölgede Nikopolis (Şebinkarahisar) savaşlarda öneme sahip kalelerden birisidir (Ramsay, 1939: 60).

Komana (Tokat) ile Ibora (Turhal) arasındaki askeri yolda bulunan Dozimon (Kazovası) ise bir diğer önemli karargâhtı. Armenya theması[10] alayları burada toplanırdı. Dozimon'daki askerler geçici süreyle burada kalır ve buradan Sebasteia şehrinde bulunan karargâha iltihak ederlerdi. Dozimon yolu üzerinde birçok önemli savaş yapılmıştır. 860 yılında İmparator Michael, Doğu Roma ordusunu Saresenlere (Araplar) karşı sevk ettiği zaman ordu bu ovada karargâh kurmuştu. Arap tarihçilere göre Saresenler Sinop'tan dönmekte iken Zile'ye doğru gidecekleri yerde doğru yönlerini değiştirerek Doğu Roma ordusunun yakınında bulunan Chonarion'a doğru yürümüşlerdi. İki ordunun savaşmasının sonucunda mağlup olan İmparator Mikhael altı mil ötede Anzes denilen sarp bir tepeye doğru iltica etmişti. Saresenler, Anzes'e boş yere hücum ettikten sonra Dora ismindeki yeşil bir ovaya çekildiler (Ramsay, 1939: 80). Serasen ordusu Dazimon'da olduğu sene Teophilus topladığı yeni ordu ile Anzes'e gitti. Meydana gelen savaşta mağlup olan Teophilus Amasia (Amasya) yakınındaki Chiliokomon'a kaçtı. Bir diğer olayda Romen Diyojen'in 1072 yılında Selçuklu esareti dönüşünde kendisine inanan askerlerden topladığı ordusu ile birlikte, Doğu Roma İmparatorluğu ordusunun savaş için karşılaştığı yer yine bu bölgedir (Demirkent, 1992: 233, dn. 352).

---

[9] Helenopolis, günümüz Türkiyesi'nde yaklaşık olarak Orta Karadeniz Bölgesi, Echaitia(Çorum), Komano (Tokat), Amasia (Amasya) ve Amisos (Samsun) bölgelerini kapsayan alan. Helenopolis için bkz. Keskin 2015: 12-13.

[10] 7. Yüzyılda İmparator Herakleios (610-641) doğudan gelen dış tehditlerin artması üzerine Anadolu **thema** denilen askeri bölgelere ayrıldı. Bu themalardan birisi olan Armenya theması Kilikya geçidinden Karadeniz üzerinde Amisos (Samsun) kentine kadar bütün Kapadokya'yı içine alıyordu. Themalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ostrogorsky, 1990: 90-96, 340-341, harita II; Haldon, 2007: 119-124, harita 6.1, 6. 2, 6.3, 6.4

İmparatorluk Başkentinden çıkan ve kuzeye doğru ilerleyen bir diğer yol ise; Nicomedia Prusias (Bursa)- Claudiopolis (Bolu)- Hadrianopolis (Zonguldak)- Pompeipolis (Taşköprü/Kastomonu)- Neoclaudiopolis/Andrapa (Vezirköprü/Samsun)- Neocaesareia- Nikopolis (Eskihisar/Tokat)- Satala (Sadak) yerleşimleri boyunca devam etmektedir. Diğer bir yol ise Anadolu'nun tam ortasından Ankara'dan geçmiştir. Bu yol iki farklı güzergak kullanarak Ankara'ya ulaşmaktadır; Nicomedia- Niceia- Iuliopolis- Ankyra veya Nicomedia- Niceia – Dorylaeum- Pessinus- Ankyra. Ankara'dan kuzey ve doğu yönünde ilerleyen farklı yollar mevcuttur[11]. Bu yollardan biri kuzey yönünde Germanicopolis/Gangra (Çankırı) üzerinden Hadrianopolis'e devam etmiştir (Kaya: 1996: 185). Alexius Commenus (1081-1118) bir savaş seferinden başkente dönerken, kuzey yönünde ilerlerken, Dokeia (Tosya/Kastomonu) ve Herakleia'dan (Karadeniz Ereğlisi) geçmiştir (Ramsay, 1939: 355). Bir diğer kuzey yolu ise Ankara'dan sonra, Euchaitia (Çorum)- Amasia- Ibora yoludur. Yol buradan farklı kollara ayrılır (Keskin 2015: 17-18).

3. SONUÇ

Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde kullanılan askeri yollar, selefi olan Roma'dan miras kalmıştır. Roma yol geleneği devam etmiş, ancak gerektiğinde yeni eklemelerle bu yollar geliştirilmiştir. Justinianos Döneminde İmparatorluğun en geniş sınırlarına ulaşması ve refahın artması, imar faaliyetlerini de hızlandırmıştır. Bunun sonucunda da yol şebekesi de son halini almış olmalıdır. İmparatorluk toprakları üzerindeki yerleşimleri birbirine bağlayan kapsamlı bir yol ağı mevcuttur. 4. yüzyıldan itibaren Başkente doğru giden yollar, büyük önem kazanmıştır. Başkentten hareket eden ordunun ikinci durağı İzmit'tir Daha sonra seferin yapılacağı istikametlerde kuzey, doğu ve güney yönündeki yol rotalarını takip ettiği görülmektedir. Özellikle Pers ve Arap tehditleri nedeniyle, Doğu Roma ordusunun kuzey ve doğu yönlerindeki yolları sık kullandığı anlaşılmaktadır. Haçlı seferleri sırasında ise genellikle Türkler ile karşılaşmaktan kaçınılmak için batı yönündeki yollar veya Kudüs'e inen, Kilikya üzerindeki güney yollarının tercih edildiği görülmektedir. Eskişehir, Ankara, Sivas, Koloniya, Nikopolis gibi yerleşimlerin yol kavşağı olmasının yanısıra, askerlerin

[11] Bu yollardan biriside Tavium (Büyüknefes Köy /Yozgat) üzerinden ilerleyen yoldur. Bu yol, Roma Döneminde önemli bir yol kavşağı iken Bizans Döneminde eski önemini yitirmiştir. 5. yüzyıldan itibaren Euchaita kenti üzerinden Amasia ya da Pimolisa (Osmancık/Çorum) üzerinden farklı yönlerde giden yolların Anadolu'nun kuzeyinde önem kazandığı görülür. Detaylı bilgi için bkz. Keskin, 2015.

toplanmasına olanak veren Doğu Roma İmparatorluğu ordusunun önemli karargâhlarıdır. 11. yüzyıldan sonra Bizans Devleti'nin Anadolu'daki toprak kayıpları önlenemez olmuş ve yollar üzerindeki hâkimiyeti azalmıştır.

REFERENCES

- Colledge, Malcolm (1982). Roma sanatını tanıyalım (Çev. Turunç, S.). İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.
- Demirkent, Fikret (1992). Mikhail Psellos'un Khronographia'sı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- French, David H. (1981). Roman Roads and Milestones of Asia Minor, I: The Pilgrim's Roads. British Institute of Archeology of Ankara Monograph No:30. Oxford: BAR International Series 105.
- French, David H. (1988). Roman Roads and Milestones of Asia Minor, 2: An Interim Catalogue of Aia Minor. Part 1, British Institute of Archeology of Ankara Monograph No:9. Ankara: BAR International Series 309 (i).
- Fortia d'Urban, A. J. F. X. P. E. S. P. A., (1845). Recuéil des Itinéraries Anciens (Ed. E. Miller). Paris: Imprimerie Royale.
- Haldon, John (2007). Bizans Tarih Atlası (Çev. Özdamar, A.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hild, F. (1997). "Strasse III. Byzantinischer Bereich", Lexikon des Mittelalters 8, München.
- Ionnis, Dimitroukas (2003). "Anadolu'daki Bizans Yolları" (Çev. Sypridon, L.) Εγκυκλοπαίδεια Μείζονοζ Ελληνισύ, M. Ασια.
- http://asiaminor.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=8622
- Kaya, Mehmet Ali (1996). Roma İmparatorluk Dönemi Galatia Eyaleti: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Yapı (M. Ö. 25- M. S. 284). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Ankara.
- Keskin, Esra (2015). Küçük Asya'da Kutsal Kent Euchaita ve Bizans Dönemi Taş Eserleri. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Kretzschmer, Fritz (2010). Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik (Çev. İlkgelen, Z. Z.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınlar.

- Ostrogorsky, G. (1990). Bizans Devlet Tarihi (Çev. Işıltan, F.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Procopius (2001). Bizans'ın gizli tarihi (Çev. Orhan Duru). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1939). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev. Pektaş, M.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Rıffenburgh, Beau (2012). Antik Dönemden Günümüze Haritacılar (Ed. Kızıler, R., Öztürk C; Çev. Sunay, Ç.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Texier, Charles (2012). Küçük Asya: Coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi (Çev. Ali Suat, Derleme: Kopraman, K. Y., Yıldız, M.). Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Uzunoğlu, Hüseyin (2012). "Anadolu'da Roma Lejyonları" , Eskiçağ Yazıları 2 (Ed. Akyürek Şahin, E., Takmer, B. Onur, F.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 93-128.